

A PACIFIZMUS VÁLSÁGA.

Első pillanatra úgy tetszik, mintha paradox állítás volna a pacifizmus válságáról beszélni: hiszen a pacifizmus politikai mozgalma minden országban és minden néprétegnél erősen terjed. A béke problémája állandóan napirenden van. Jelentékeny államférfiak újabb és újabb javaslatokkal lépnek a nyilvánosság elé, hogy a háború veszedelmét végleg megszüntessék. Ha nem is beszélhetünk arról, hogy a pacifizmus *politikai mozgalma* válságba került, nem joggal ez a megállapítás a pacifizmus *szellemi* mozgalmáról. A szellemi mozgalom jelentőségét azonban még akkor sem szabad lekicsinyelnünk, ha a politikai mozgalom gigantikus méreteket ölt. Ez utóbbi a tömegek akaratmegnyilvánulása. Ez magában véve is rendkívül fontos tényezője a sikernek. Az akaratmegnyilvánulás először a probléma létét jelenti, másodsor a megoldás szükségességét. A megoldás útját és módját mégis a szellemi mozgalomnak kell megtalálnia. A csak egyirányban hatékony tömegakarat ehhez nem elegendő. Bármily nagy legyen is ennek az akaratnak cselekvési dinamikája, a siker bizonyos elengedhetetlen feltételeit sem fel nem kutathatja, sem meg nem teremtheti. A szellemi mozgalomnak kell feltalálnia a sikerdöntő tényezőket és ebbe az irányba terelni a tömegmozgalmat,

A világháborút megelőző korszakban a béke problémája nem volt olyan végzetesen komoly, mint a jelenben. Egyrészt, mert a technika haladásával arányosan a háború borzalmassága is fokozódik, másrészt mert ma — és ez is paradoxnak tűnik — dacára az egyenlőtlen hatalmi viszonyoknak, a háborúnak sokkal több csirája van elvetve, mint volt a múltban. A világháború előtt a háborús komplikáció egyedül *az államok akaratán múltott*, mert az anyagi lehetőség mindég meg volt *hozzá.*; ma a potenciális háború állapotából nem kerülünk ki, mert a világpolitikai helyzet olyan, hogy háborús komplikáció nem az akaraton, hanem *az anyagi lehetőségen múlik*. Jóllehet, ma nagyobb a pacifista ideoló-

gia dinamikája, mint volt a múltban, a szellemi mozgalom még mindég nem mélyült el annyira, hogy a probléma megoldását történelmi és szociológiai alapon kísérelné meg. A moralisták a háborúk által okozta mérhetetlen szenvedésektől az emberiséget meg akarják szabadítani. Ők harcolnak a háború ellen, mert az erkölcstelen intézmény. Az ő szemükben a háború atavisztikus tünetekre visszavezethető anakronizmus, mely nem illeszkedik bele a modern élet komplex társadalmi és nemzetközi életébe. Ellenkezésbe jut a modern szellem ama követelményével, hogy mind a nemzet belső életéből, mind a nemzetek egymásközi viszonylatából kiküszöböltessék a machiavellizmus és az erkölcsi imperativus válják uralkodóvá. Szerintük a háború a történelmi-társadalmi élet letűnt korszakának csökevénye, mely még rendelkezik ugyan funkcionális képességekkel, ez a funkció, azonban a nemzetközi társadalmi szervezetben teljesen feleslegessé vált. Ha ez a felfogás helyes, akkor fel kellene tennünk, hogy a nemzetközi társadalmi szervezet annyira megváltozott, hogy az a háború korábbi funkciója nélkül is zavartalanul képes működni. A háború funkciója tehát bizonyos fokig légtüres térben folyik le. Ha pedig ezt nem akarnók feltenni, akkor a pacifista felfogás csak azt jelentheti, hogy már megvan a lehetőség arra, hogy a háború történelmi funkcióját pótoljuk, csak meg kell valósítanunk azokat a terveket, amelyeket javaslatba hoznak.

A háborúnak eddigi funkciója abban állott, hogy jogi vitákban döntést hozott. Jogi ellentéteknél az érintett felek mindég arra törekszenek, hogy valamilyen megoldást teremtsenek, mely az ellentétet végleg megszünteti. Ha nincsen bírói ítélet, melyet mindkét fél respektál, vagy respektálni kénytelen, úgy az egyedüli megoldás az erőszak. Kétségtelen dolog, hogy az erőszak nem alkalmas fegyver arra, hogy *igazságos* döntést hozzon. A háború történelmi funkciója szempontjából ez nem is fontos. A háborút jogi ellentét és az azt követő nemzetközi feszültség előzte meg. Feladata tehát csak az volt, hogy ezt a feszültséget megszüntesse. Ezt a feladatot a múltban nagyjában teljesíteni tudta és pedig a következő okból. A népek egymásközi viszonyának *erkölcsi alaptétele az öröklés és a szerzemény volt*. A nép és a terület ugyanis egyes hatalmasok tulajdona volt, amely öröklés, illetőleg szerzemény útján jutott egyik kézből a másikba. *Ez az erkölcsi alaptétel egyben jogi tétel is volt*, a nemzetközi jog fundamentuma. A szer-

zett, illetőleg öröklött jog volt a nemzetközi viszony alapja. A szerzett jognak ez az elismerése természetes dolog az olyan társadalomban, melyben a nép és az ország nem önálló erkölcsi és jogi tényező, hanem *a hatalom attribútuma*. Az emberi természetből következett, hogy ezért az attribútumért állandó harc folyt. Igaz, hogy ez a küzdelem állandó nemzetközi feszültséget idézett elő, ámde a győzelmes háború mégis szüntette ezt a feszültséget, mert hiszen a győzelmet szerzés követte, a szerzés ténye pedig jogforrássá vált, s ezt mind a legyőzött, mind a semlegesek elismerték. A kor felfogásának megfelelt az, hogy a legyőzött fél belenyugodjék abba, hogy az ő joga „kisebb“, mint a győztesé. Igaz, hogy ez a jogi és erkölcsi felfogás lehetővé tette azt, hogy a legyőzött fél époly erőszakos módon visszaszerezze hatalmát és azt elismertesse, ámde a hatalomért való küzdelem már *az előbbi háborúói teljesen független, önálló jelenség* volt. A hatalomért állandó küzdelem folyt s ez a harc nem akkor tört ki, mikor a jogi helyzet kedvező volt, hanem amikor a győzelem anyagi feltételei megvoltak. A háború ennek a harcnak egy fázisát lezárta, a kérdéses feszültséget megszüntette és így állíthatjuk, hogy *történelmi hivatását teljesítette*. Ez pedig azért vált lehetségessé, mert a kor erkölcsi felfogása és a nemzetközi jog alaptétele között nem volt semmi ellentét. Bármilyen volt is a háborút követő jogrend, az erősebb joga erkölcsi tétellé vált.

A modern kornak ettől teljesen különböző szociális struktúrája megváltoztatta a kor erkölcsi felfogását is. A nép és az ország ma már nem a hatalom attribútuma, hanem *a nép, mint nemzet önálló erkölcsi tényező lett*, a terület pedig, amelyen a nemzet lakik, *annak, mint erkölcsi tényezőnek az attribútuma*. A jelen és a múlt erkölcsi felfogása között óriási a különbség. A nemzetnek, mint erkölcsi tényezőnek elismeréséből logikusan következik, hogy a népnek mint zárt politikai nemzetnek fennállása és a nemzet életszükségleteinek a biztosítása *szintén erkölcsi alaptétel*. Ezzel a felfogással logikai ellentétben áll a szerzett jog *tétéle*. A nemzet, mint olyan, történelmi folyamat terméke, a szerzett jog pedig, ettől teljesen függetlenül, pillanatnyi hatalmi helyzet eredménye. Ez a logikai ellentét azonban a világpolitika valóságában megvan. Míg a múltban az erkölcsi alaptétel egyben a nemzetközi jognak is alaptétele volt, addig ma a nemzeti eszme csak erkölcsi tétel, *míg a nemzetközi jog alaptétele továbbra is*

a szerzemény. Az erkölcsi felfogás és a jogi tétel antinómiájából adódik a jelenkor világgpolitikai krízise. A szerzemény mindég valamilyen győzelmes háború eredménye és mint olyan nem veszi figyelembe a nemzeti eszme etikai imperatívuszát.

Ebből azután további következtetéseket vonhatunk le a háború történelmi hivatására. Kétségtelen, hogy a háborút a jelenben nem lehet ugyanolyan okokra visszavezetni mint a múltban. A jelen hatalmi törekvéseinek egészen más jellege van. A jelen háborújában a történelmi szükséglet dominál, míg a múltban az egyéni hatalmi törekvés. Nem jelenti ez egyúttal azt is, hogy a háború kimenetelénél a nyers hatalmi momentum a múlttól lényegesen különbözne. *A háborút követő új jogrendben a hatalmi momentumnak továbbra is elsőrendű szerepe van.* Ez már csak azért sem lehet máskép, mert hiszen a szerzett jog, ami nem más mint az erőszak joga, továbbra is nemzetközi jogi alaptétel. Ennek azután az a következménye, hogy majdnem minden háború megsérti a kor erkölcsi alaptételét, a nemzeti eszmét. Megsérti ezt rendszerint akkor is, ha a nemzeti eszme érdekében folyt a háború. A győztes fél nem elégszik meg avval, hogy saját nemzeti eszméjét diadalra juttassa, hanem azon túl megy, mert a hatalom az ő kezében van. A hatalom lehetővé teszi azt, hogy az új jogrendben saját érdekeinek maximumát elérje. Ámde ez az új jogrend semmiképen sem jelenti a feszültség enyhülését a nemzetközi helyzet stabilitását. Ez világos lesz, ha a helyzetet a múlttal párhuzamba állítjuk. Akkor a legyőzött fél a győzővel szemben sem jogi, sem erkölcsi érveket nem tudott felhozni. A győzelem ténye elnémított minden jogi és erkölcsi ellenvetést. A lezajlott háború nem vetette el újabb háborúk csiráit. Ahhoz, hogy újabb háború keletkezzék, a hatalmi eszközök birtoklásában kellett változásnak beállania. Ilyen változás azonban mindég idézett elő háborút, akármilyen volt a két ellenfélnek egymáshoz való viszonya. A jelenben a győzelem ténye csak a jogrendet változtatja meg, de nem változtatja meg egyúttal az érdekelt és semleges felek *erkölcsi felfogását is.* Ami igazságos és erkölcsileg jogosult volt a háború előtt, az a háború bármilyen kimenetele után is az marad. A győzelem következtében megváltozik ugyan a *tényleges jogrend, de az elveszett háború dacára sem változik meg a legyőzött fél erkölcsi joga.* Ez a helyzet már magában véve is feszültséget jelent, mert az erkölcsi jogrendnek és a tényleges nemzetközi jogrendnek ez az antino-

miája lehetetlenné teszi a nemzetközi viszonyoknak azt a sima biztonságát, amit stabilitásnak nevezünk. Természetes, hogy a legyőzött fél az erkölcsi jogsérelembe nem fog belenyugodni, hanem mindenképen jogorvoslást követel. Az ő aktivitása, amely helyzetéből természetszerűleg következik, fokozza az amúgy is lapangó feszültséget. Ugyanakkor a győztes fél az új jogrendre hivatkozik, melyet a legyőzött formailag elismert, Az erkölcsi jog propagálása a tényleges jogrend megsértését, vagy veszélyeztetését jelenti. A győző feljogosítva érzi magát arra, hogy a legyőzött aktivitásában újabb háborús szándékot lásson és a maga részéről a kezében levő hatalmi eszközöket fokozza s ezzel a legyőzött fél biztonságát még jobban veszélyeztesse. Mennél nehezebb a győzelem tényét erkölcsileg támogatni, mennél hatásosabban tud a legyőzött fél erkölcsi fegyverekkel operálni, annál nagyobb a feszültség, annál kevésbé stabil a győzelem által teremtett új jogrend. Ezen a helyzeten nem változtat a hatalmi eszközök erős diszparitása sem. Itt állandó potenciális háborúval van dolgunk még akkor is, ha a hatalmi viszonyok különbözősége a háború tényleges kitörését nem is teszi valószínűvé. Levonhatjuk azt a következtetést, hogy a háború a jelenben — a kor erkölcsi és jogi felfogása közötti különbség miatt — nem képes a maga történelmi hivatását teljesíteni, a felmerült feszültségeket nem tudja megszüntetni, legfeljebb más útra tereli azokat.

Másik momentum, amely a háború ellen szól, a következő. Az erősen összeszövődött nemzetközi életben bizonyos jogviták erőszakos megoldása még akkor is újabb feszültségeket idézhet elő, ha a megoldás történetesen igazságos. Egy erősen komplex társadalmi szervezetben minden erőszakos beavatkozás kárt okoz, még akkor is, ha közvetlen célját elérte.

Ez a megállapítás azonban nem jelenti egyben azt is, hogy a háború által teljesített funkció, mint olyan, feleslegessé vált volna. A nemzetközi társadalmi életben még nem történt oly gyökeres átalakulás, hogy jogi ellentétek többé ne támadjanak. Ennek inkább az ellenkezője igaz. Mert mennél komplikáltabb egy szervezet, annál könnyebben állhatnak be nála zavarok. Nemzetközi viszonylatban ezek a zavarok már csak azért is valószínűbbek, mert itt a legkisebb az önfegyelem és a legkevesebb a jogi norma. Jogi ellentétek tehát könnyen felmerülhetnek. Ezeket valamilyen formában el kell intézni, A háború funkciója tehát épen nem vált

feleslegessé. Ha ezeket a megállapításokat politikai célkitűzéssé akarjuk formálni, azt kell mondanunk, hogy a háború, mint történelmi-társadalmi intézmény megérett arra, hogy félretegyük és olyan intézménnyel helyettesítsük, mely átveszi ugyan annak a funkcióit, a jogvitákban döntést hoz, káros velejárait azonban, melyek a jelenben túlbúrjanoznak és amelyek tulajdonképpen megakadályozzák hivatásának, korlátlan teljesítésében, megszünteti. Kérdés, hogy az erre vonatkozó pacifista javaslatok alkalmasak-e arra, hogy ezt a hivatást tökéletesebben teljesítsék, mint a háború tette. A pacifista javaslatok főcélja, hogy a háborút mint olyant megszüntessék. Ezt pedig vagy azáltal akarják elérni, hogy az államok önként kötelező és ünnepélyes nyilatkozatban mondjanak le a háborúról, mint a nemzeti politika eszközéről (Kellogg-paktum), vagy azáltal, hogy azt szervezett erőszakkal megakadályozzák (genfi jegyzőkönyv). Mindenfajta jogi, vagy politikai ellentét pedig döntőbírótság, illetőleg egyeztető bizottság elé kerüljön, s ott nyerjen végleges elintéztést.

E javaslatokban benne foglaltatik annak az elismerése, hogy a jogviták még nem szűntek meg és a háborúnak tényleg voltak történelmi funkciói. *Alkalmas-e a döntőbíráskodás arra, hogy ezt a funkciót a maga egészében teljesítse?* Ezen a ponton dől el a felmerült javaslatok történelmi értéke és használhatósága. Nos! A döntőbírótság csak olyan jogi kérdésekben foglalhat állást, melyek a nemzetközi jog tárgyát képezik. Olyan problémákkal azonban, melyeket a történelem dinamikája vet fel, melyek mélyen bele-nyúlnak az egyes népek viszonyába, nem foglalkozhat, egyszerűen azért, mert nem rendelkezik a jogi anyaggal, mely ilyen problémák elintézéséhez szükséges volna. A döntőbírótság jogi talapzata a nemzetközi jog: ez azonban nem más mint kollektív állami jog. Hiszen csak az válhatik nemzetközi jogszabállyá, ami előbb állami jog lett. A nemzetközi jog nem képződhetik függetlenül az állami jogtól, még kevésbé kerülhet vele ellentétbe. Legfeljebb arról lehet szó és ez képez nemzetközi jogi ellentétet, hogy a nemzetközi jogban foglalt állami jogot az állam funkcionáriusai nem tartják *tiszteletben*, illetőleg az állam később olyan újabb jogtételeket állít fel, amelyek az érvényes nemzetközi joggal ellenkeznek.

Legeklatásabb példa rá a magyar-román optáns-per. A trianoni béke a ratifikáció következtében román állami jog lett. Ezt az állami jogot kétféleképpen lehet megsérteni. Azáltal, hogy

nem hajtják végre. Amennyiben külföldi állam, vagy állampolgár érdekei ezáltal sérelmet szenvednek, nemzetközi jogvita támad. A nemzetközi bíróság hivatva van arra, hogy a román állam közegeit kötelezze saját állami jogának megtartására. A másik eset, ha a román állam olyan újabb törvényeket hoz, amelyek a fenti szerződéssel ellenkezésben állanak. Az ilyen törvény állami jog ugyan, de nem lehet *érvényes* állami jog, mert az olyan állami jogot, amely egyben nemzetközi jog is, nem lehet egyoldalú állami törvényhozás útján megváltoztatni. Ez azonban semmiképpen sem dönti meg azt a tételt, hogy a nemzetközi jog forrása az állami jog.

Az állami jog kiindulópontja, alapvető tényezője az állam *szuverenitása*. A döntőbíróóságok tehát semmiképpen sincsenek abban a helyzetben, hogy azokat a határokat, melyeket nekik az állam szuverenitása szab, túllépjék, ők nem szüntethetnek, illetőleg nem változtathatnak meg olyan állami jogot, amely a nemzetközi joggal nincsen ellenkezésben: még akkor sem, ha az a nemzetközi erkölcsi felfogással ellentétben állana. *Ámde a történelem dinamikája nem áll meg azoknál a határoknál, melyeket az állami szuverenitás a döntőbíróóságok elé állít.* Korszakokra kiható problémákat vet fel s ezzel új feszültségeket idéz elő, melyek annál erősebbek, mennél élesebb ellentétben állanak az állami szuverenitással. Milyen enyhülést hozhatnak ilyenkor a döntőbíróóságok? Hiszen ezek rabjai az állami jognak, melynek nem kell feltétlenül lépést tartania a történelem dinamikájával.

E megállapításban benne foglaltatik a pacifizmus válsága. Itt erkölcsi tétellel jut ellenkezésbe egy még érvényes jogi tétel, anélkül, hogy e dilemmából valamilyen gyakorlati kivezető utat találtunk volna. Ezért állíthatjuk, hogy a pacifizmus mint szellemi mozgalom nem képes lépést tartani a pacifizmus tényleg erősödő politikai mozgalmával. A pacifizmusnak ez a krízise pedig mindaddig tartani fog, míg meg nem találja a feleletet arra a kérdésre: miképpen lehetne a történelem által felvetett és felvetendő problémákat a történelmi igazság szellemében békés úton megoldani? Mennél gyakoribbá válnak a háborút gátló berendezések, annál sürgősebben kell erre a kérdésre feleletet találnunk. Elsősorban erkölcsi szempontból. A pacifizmus erkölcsi mozgalom, etikai megfontolások terméke. A háborút gátló berendezések a fennálló nemzetközi statusquo-t stabilizálják. Ez nem volna más mint a legutóbbi győzelem stabilizációja, a győzelemnek bizonyosfokú

erkölcsi szentesítése. A háború és a győzelem azonban *erőszakos*, nem pedig erkölcsös megoldást hozott magával. A pacifizmus tehát tulajdonképpen egy erkölcstelen állapotot szilárdítana meg, anélkül, hogy módot nyújtana arra, hogy ez az állapot békés módszerekkel megváltoztatható legyen. Ezáltal súlyos erkölcsi krízisbe kergeti az emberiséget, mert két erkölcsi tétel összeütközésbe jut egymással. Az egyik a nemzeti eszme érvényesítése, a másik az erőszakról való lemondás. A pacifizmus tételeinek merev alkalmazása azonban más károkat is idézhet elő. A történelmi fejlődés folyamán a népek között olyan feszültségek állhatnak elő, amelyeket nem lehet a háborút megakadályozó berendezésekkel levezetni. Ezek a feszültségek ilyen körülmények között más útra terelődnek s ott esetleg maradandóbb károkat idéznek elő, mint amelyet a háború előidézne. De bármilyen legyen is az a kár, a pacifizmus csak akkor éri el célját, ha a népek közötti feszültséget *igazságos* megoldás formájában le tudja vezetni.

Mégis felületes dolog volna ebből a dilemmából arra a következtetésre jutni, hogy a háború kiküszöbölésének problémája megoldhatatlan és történelmileg el van intézve. Ez az emberi tehetetlenségnek idő előtti bevallása volna. A mai generáció tehetetlenségéből nem lehet az emberiség tehetetlenségére következtetni. Erre annál kevésbé van okunk, mert — mint már említettük — a pacifizmusnak erős akarati dinamikája van. Ha a pacifista szellem csökkenne, ha szórványos idealistákra szorítkoznék, esetleg azt lehetne mondani, hogy az emberi akarat túlbecsülte képességeit s miután erre ráeszmélt, az akarat is ellanyhult. Erről ma még nincsen szó.

A háború kiküszöbölése ma nemcsak etikai, hanem főleg szociológiai probléma. Ha tény az, hogy a háború a maga eredeti funkcióit mind hiányosabban tudja csak teljesíteni, akkor ma-holnap igaz lesz az, amit a moralisták mondanak, hogy a háború nem más, mint véres öncél. Meg kell azonban állapítanunk, hogy a pacifizmus ellentáborában etikailag és szellemileg magas nivójú egyéniségek állanak, akik távolról sem azért tagadják meg a pacifista tanokat, mert holmi átöröklött békeiszonyuktól nem képesek szabadulni, hanem egyszerűen azért, mert ők a háború történelmi funkciójában hisznek“ és nem találnak olyan megoldást, amellyel ezt a funkciót helyettesíteni lehetne. Mennél világosabb azonban, hogy a háború nem képes funkcióját teljesíteni, annál indokolat-

lanabb a pacifizmus merev tagadása. Ez esetben az emberiséget nemcsak az erkölcsi imperatívusz, hanem egyszerűen életösztöne viszi rá, hogy e helyzetből kivezető utat találjon. A történelmi fejlődés folyamán bizonyos társadalmi funkciók mindég kicserélődnek, ha e funkciók már elvesztették eredeti jelentőségüket. Teljesen irreleváns, hogy a helyettesítésnek ezt a módját a mi esetünkben pacifizmusnak, vagy másnak nevezzük.

A mai pacifizmus, mely ezt a kiutat nem találja, válságba került: ezzel azonban a probléma, mint olyan, nem szűnt meg. A feladat most: olyan megoldást találni, mely a háborút lehetlenné teszi, ugyanakkor azonban a történelmi fejlődésnek, a nemzeti élet szükségszerűségeinek, a kor erkölcsi felfogásának szabad folyást enged. Elméleti megoldás a *dinamikus nemzetközi jogrend* volna. A mai nemzetközi jogrend merev tételekből áll, melyeket mindég csak rendkívül nehéz folyamat útján lehet megváltoztatni. Mivel a nemzetközi jog egyenlő az állami joggal, békés úton nem lehet megváltoztatni, mihelyt ezzel valamely állam érdekei sérelmet szenvednek. Az államok politikája ma teljesen az egoizmus jegyében áll. Bármilyen nagy legyen is egy erkölcsi tétel átütőereje, az államok nem fognak annak jogi tétellel emelésébe beleegyezni, ha azáltal önző érdekük sérelmet szenved. A helyzet ilyenkor az, hogy az erkölcsileg meghaladt állapotot azért nem lehet megváltoztatni, mert valamely állam vagy egyes államok ennek az erkölcstelen helyzetnek a haszonélvezői. A mai viszonyok között politikai és diplomáciai nyomással még ebben az irányban el lehet valamit érni. Ez a hatás is megszűnik azonban, mihelyt minden államnak garantálva van az ő birtoklása.

Ebből a helyzetből egyedüli kivezető útnak csak az látszik, hogy a nemzetközi jog fejlődését az egyes államok önző politikájától függetleníjük, ha majd nem lesz szükség minden egyes állam beleegyezésére ahhoz, hogy egy újabb erkölcsi tétel nemzetközi jogi tétellel legyen. Persze nehéz megállapítani, hogy ennek a gondolatnak van e ma már reálpolitikai értéke. Úgy tetszik azonban, hogy ennek az eszmének a jövő fejlődésében alakot kell öltenie, mert másképen nem juthatunk ki abból az ellentétből, mely a történelmi dinamika, illetőleg a kor erkölcsi felfogása és a pacifizmus merev jogrendje között ma fennáll.

Török Árpád.